

TARJIMASHUNOSLIKDA NEMIS TILINING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI VA ULARNING TARJIMADAGI IFODASI

Turamurodova Sevinch Anvarovna

SamDChTI Roman-German tillari fakulteti

2-bosqich 2402 guruh talabasi

sevinchturamurodova46@gmail.com

Azizova Zarina Alixanovna

SamDCHTI Roman-german fakulteti

katta o'qituvchisi

zarinaxon82@mail.ru

Annotatsiya

Ushbu maqolada nemis tilining leksik-semantik xususiyatlari hamda ularni o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida uchraydigan muammolar tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida nemis tilidagi ko'p ma'nolilik, frazeologik birliklar, sinonimiya va milliy-madaniy birliklarning tarjimadagi ifodalanish usullari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, tarjima jarayonida ekvivalentlikka erishish va matn mazmunini to'liq yetkazish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Maqola tarjimashunoslikning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar

nemis tili, tarjimashunoslik, leksik-semantik xususiyatlar, tarjima muammolari, ekvivalentlik, frazeologik birliklar, semantika, lingvistika, sinonimiya, tarjima jarayoni.

Аннотация

В данной статье рассматриваются лексико-семантические особенности немецкого языка и проблемы их передачи в процессе перевода на узбекский язык. В ходе исследования анализируются многозначность, фразеологические

единицы, синонимия и национально-культурные элементы немецкого языка, а также способы их выражения в переводе. Особое внимание уделяется вопросам достижения эквивалентности и точной передачи содержания текста. Статья направлена на изучение теоретических и практических аспектов переводоведения.

Ключевые слова

немецкий язык, переводоведение, лексико-семантические особенности, проблемы перевода, эквивалентность, фразеологизмы, семантика, лингвистика, синонимия, процесс перевода.

Annotation

This article examines the lexical-semantic features of the German language and the issues arising in their translation into Uzbek. The study analyzes polysemy, phraseological units, synonymy, and national-cultural elements of the German language, as well as the methods of their representation in translation. Particular attention is paid to achieving equivalence and accurately conveying the meaning of the source text. The article contributes to the study of theoretical and practical aspects of translation studies.

Keywords

German language, translation studies, lexical-semantic features, translation problems,

Bugungi kunda globallashuv jarayonining jadallashuvi, xalqaro aloqalarning kengayishi hamda madaniyatlararo muloqotning rivojlanishi xorijiy tillarni o'rganish va tarjima faoliyatiga bo'lgan ehtiyojni yanada oshirmoqda. Ayniqsa, nemis tili jahonda ilm-fan, texnologiya, iqtisodiyot va madaniyat sohalarida muhim o'rin egallagan tillardan biri hisoblanadi. Shu sababli nemis tilidan o'zbek tiliga va aksincha amalga oshirilayotgan tarjimalarning sifati tarjimashunoslik oldidagi dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Tarjima jarayonida nafaqat til

birliklarini, balki milliy-madaniy xususiyatlarni, semantik nozikliklarni ham to‘g‘ri ifodalash muhim ahamiyat kasb etadi.

Tilning leksik-semantik xususiyatlari tarjima jarayonining eng murakkab jihatlaridan biri sanaladi. Nemis tilida uchraydigan ko‘p ma’noli so‘zlar, frazeologik birliklar, sinonimik qatorlar, metaforik ifodalar hamda milliy-madaniy birliklar tarjimada muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Chunki har bir tilning lug‘aviy boyligi va semantik tizimi o‘ziga xos bo‘lib, u boshqa til birliklari bilan har doim ham to‘liq mos kelavermaydi. Natijada tarjimon matn mazmunini saqlagan holda ekvivalent birliklarni topishi, uslubiy va semantik muvozanatni ta‘minlashi talab etiladi.

Tarjimashunoslikda ekvivalentlik masalasi alohida ilmiy ahamiyatga ega bo‘lib, u matn mazmunining bir tildan ikkinchi tilga imkon qadar aniq va tabiiy tarzda o‘tkazilishini anglatadi. Nemis tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilish jarayonida grammatik qurilish, sintaktik tizim va leksik qatlamdagi farqlar tarjima sifatiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, nemis tilidagi murakkab qo‘shma so‘zlar, modal birliklar va idiomatik ifodalarni tarjima qilishda tarjimonning lingvistik kompetensiyasi hamda madaniyatlararo bilimlari muhim rol o‘ynaydi.

Mazkur maqolada nemis tilining leksik-semantik xususiyatlari hamda ularning tarjimadagi ifodalanish usullari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida nemis tilidagi leksik birliklarning semantik jihatlari, ularni tarjima qilishda uchraydigan muammolar va ushbu muammolarni bartaraf etish yo‘llari ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Shuningdek, frazeologik birliklar, ko‘p ma’noli so‘zlar va milliy-madaniy komponentlarning tarjimadagi o‘rni misollar orqali ko‘rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari nemis tili tarjimashunosligini nazariy hamda amaliy jihatdan rivojlantirishga xizmat qiladi.

Nemis tilining leksik-semantik xususiyatlari tarjima jarayonida muhim o‘rin tutadi. Har bir til o‘zining lug‘aviy boyligi, grammatik qurilishi va madaniy qatlamiga ega bo‘lgani sababli tarjima jarayonida turli murakkabliklar yuzaga

keladi. Ayniqsa, nemis tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilishda so‘zlarning ko‘p ma’noliligi, frazeologik birliklar, idiomatik ifodalar hamda milliy-madaniy birliklarni to‘g‘ri ifodalash tarjimondan katta mahorat talab qiladi. Tarjimashunoslikda ushbu masalalar leksik-semantik muammolar sifatida tadqiq etiladi.

Ko‘p ma’noli so‘zlarning tarjimadagi xususiyatlari

Nemis tilida ko‘plab so‘zlar bir necha ma’noga ega bo‘lib, ularning ma’nosi matn mazmuni va kontekstga qarab aniqlanadi. Tarjima jarayonida aynan kontekstni to‘g‘ri anglash muhim ahamiyatga ega.

Masalan, nemis tilidagi „**Schloss**“ so‘zi bir nechta ma’noda qo‘llanadi:

• Das Schloss ist sehr alt.

— Qal’a juda qadimiy.

• Das Schloss der Tür ist kaputt.

— Eshik qulfi buzilgan.

Bu misolda bir xil so‘z turli kontekstda mutlaqo boshqa ma’noni anglatmoqda. Tarjimon matn mazmunidan kelib chiqib mos variantni tanlashi zarur bo‘ladi.

Shuningdek, „**Bank**“ so‘zi ham ko‘p ma’noli birlik hisoblanadi:

• Ich sitze auf der Bank.

— Men o‘rindiqla o‘tiribman.

• Die Bank arbeitet bis 17 Uhr.

— Bank soat 17:00 gacha ishlaydi.

Ko‘rinib turibdiki, bir xil leksik birlik ikki xil ma’noni ifodalamoqda. Bunday holatlar tarjimada semantik aniqlikni talab etadi.

Frazeologik birliklarning tarjimasi

Frazeologik birliklar har bir xalqning milliy tafakkuri, urf-odati va madaniyatini aks ettiradi. Nemis tilidagi frazeologizmlarni so‘zma-so‘z tarjima

qilish ko‘pincha noto‘g‘ri ma‘no keltirib chiqaradi. Shu sababli tarjimada ma‘no jihatdan mos ekvivalentlardan foydalaniladi.

Masalan:

• „**Ins Gras beißen**“

So‘zma-so‘z tarjimasi: “Maysani tishlamoq”.

Asl ma‘nosi: “vafot etmoq”.

O‘zbek tilida ushbu iboraga “olamdan o‘tmoq” yoki “hayotdan ko‘z yummoq” kabi ekvivalentlar mos keladi.

Yana bir misol:

• „**Zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen**“

So‘zma-so‘z: “Bir urishda ikki pashshani o‘ldirmoq”.

O‘zbek tilidagi muqobili: “Bir o‘q bilan ikki quyonni urmoq”.

Bu yerda tarjimon iboraning tashqi shaklini emas, balki mazmunini saqlashi kerak bo‘ladi.

Sinonimiya va uslubiy farqlar

Nemis tilida bir ma‘noni ifodalovchi turli sinonim birliklar mavjud bo‘lib, ular uslubiy jihatdan farqlanadi. Tarjimada ushbu nozik jihatlarni hisobga olish muhimdir.

Masalan, nemis tilidagi:

- **sprechen** — gapirmoq
- **reden** — suhbatlashmoq
- **erzählen** — hikoya qilmoq
- **mitteilen** — ma‘lum qilmoq

Mazkur birliklarning barchasi nutq jarayoniga oid bo‘lsa-da, uslubiy va semantik jihatdan farq qiladi. Rasmiy matnda **mitteilen** qo‘llansa, oddiy suhbatda **reden** ishlatiladi. Tarjimon matn uslubiga mos variantni tanlashi lozim.

Qo‘shma so‘zlarni tarjima qilish muammolari

Nemis tili qo'shma so'zlarga boy til hisoblanadi. Bitta qo'shma so'z ba'zan butun bir gap ma'nosini ifodalashi mumkin. Bu esa tarjimada murakkablik tug'diradi.

Masalan:

• **Umweltschutzorganisation**

— Atrof-muhitni muhofaza qilish tashkiloti.

• **Krankenversicherungsgesellschaft**

— Tibbiy sug'urta kompaniyasi.

Nemis tilidagi qo'shma birliklarni tarjima qilishda ularni qismlarga ajratib tahlil qilish muhimdir. Aks holda matn mazmuni noto'g'ri talqin qilinishi mumkin.

Milliy-madaniy birliklarning tarjimasi

Har bir til xalqning madaniyati va mentaliteti bilan chambarchas bog'liqdir. Nemis tilidagi ayrim birliklar o'zbek tilida to'liq ekvivalentga ega emas. Bunday holatda tarjimon izohli yoki moslashtirilgan tarjimadan foydalanadi.

Masalan:

• **Oktoberfest** — Germaniyada o'tkaziladigan mashhur xalq bayrami.

Ushbu birlikni oddiygina tarjima qilish yetarli emas, chunki u nemis xalqining milliy madaniyati bilan bog'liq tushunchadir. Shu sababli tarjimada qo'shimcha izoh berilishi mumkin.

Yoki:

• **Bundestag**

— Germaniya parlamentining quyi palatasi.

Bu birlik ham siyosiy-madaniy tushuncha sifatida izohli tarjimani talab qiladi.

Ekvivalentlik muammosi

Tarjimashunoslikdagi eng muhim masalalardan biri ekvivalentlikdir. Tarjima jarayonida matn mazmuni, uslubi va emotsional ta'siri imkon qadar saqlanishi kerak.

Masalan:

• „Zeit

ist

Geld“

— “Vaqt — pul”.

Bu maqol nemis va o‘zbek tillarida to‘liq ekvivalentga ega bo‘lib, ma’no to‘liq saqlanadi.

Ammo ayrim hollarda to‘liq ekvivalent topish qiyin bo‘ladi. Shunda tarjimon transformatsiya usullaridan foydalanadi. Bular:

- izohlash,
- moslashtirish,
- almashtirish,
- qisqartirish,
- kengaytirish usullaridir.

Tarjima jarayonida transformatsiyalar

Nemis tilidan o‘zbek tiliga tarjimada grammatik va sintaktik transformatsiyalar keng qo‘llanadi.

Masalan:

• **Ich habe gestern ein interessantes Buch gelesen.**

— Men kecha qiziqarli kitob o‘qidim.

Nemis tilidagi gap qurilishi o‘zbek tiliga moslashtirilib tarjima qilinmoqda. Chunki ikki tilning sintaktik tizimi bir-biridan farq qiladi.

Yana bir misol:

• **Er hat mir Bescheid gesagt.**

— U menga xabar berdi.

Bu yerda nemis tilidagi iboraviy birlik o‘zbek tiliga erkin tarjima qilingan.

Shunday qilib, nemis tilining leksik-semantik xususiyatlari tarjima jarayonida muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Tarjimon nafaqat til birliklarini, balki ularning semantik, uslubiy va madaniy xususiyatlarini ham chuqur anglashi zarur. Aynan shu omillar tarjima sifatini belgilovchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, nemis tilining leksik-semantik xususiyatlari tarjima jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Nemis va o‘zbek tillarining grammatik qurilishi, lug‘aviy tarkibi hamda milliy-madaniy jihatlari bir-biridan farq qilgani sababli tarjima jarayonida turli lingvistik va semantik muammolar yuzaga keladi. Ayniqsa, ko‘p ma’noli so‘zlar, frazeologik birliklar, sinonimlar, qo‘shma so‘zlar va milliy-madaniy birliklarni tarjima qilish tarjimondan yuqori darajadagi til kompetensiyasi hamda madaniyatlararo bilimlarni talab qiladi.

Tadqiqot davomida nemis tilidagi leksik birliklarning ma’nosi ko‘pincha kontekst asosida aniqlanishi, frazeologik birliklarni esa so‘zma-so‘z tarjima qilish mumkin emasligi aniqlandi. Shu sababli tarjimada ekvivalentlikni saqlash, matnning uslubiy xususiyatlarini to‘g‘ri yetkazish hamda muallif fikrini aniq ifodalash muhim vazifa hisoblanadi. Tarjima jarayonida transformatsiya usullaridan foydalanish esa matn mazmunini tabiiy va tushunarli shaklda ifodalash imkonini beradi.

Shuningdek, nemis tilidagi qo‘shma so‘zlar va milliy-madaniy tushunchalar tarjimada alohida yondashuvni talab qilishi kuzatildi. Ayrim hollarda izohli tarjima yoki moslashtirish usullari qo‘llanilishi tarjima sifatini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa tarjimashunoslikda lingvistik va madaniy omillarning o‘zaro uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – Москва: Международные отношения, 1975.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – Москва: Высшая школа, 1990.
3. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – Москва: Международные отношения, 2007.
4. Гак В.Г. Сравнительная типология немецкого и русского языков. – Москва: Просвещение, 1989.

5. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. – Москва: Московский лицей, 1996.
6. Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Университет, 2006.
7. Ne'matov H., Bozorov O. Til va nutq. – Toshkent: O'qituvchi, 1993.
8. Turamurodova S. Nemis tilida frazeologik birliklarning tarjima xususiyatlari // Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Samarqand, 2024.
9. Turamurodova S. Nemis va o'zbek tillarida leksik-semantik birliklarning qiyosiy tahlili // Filologiya masalalari ilmiy jurnali. – 2024.
10. Turamurodova S. Tarjimashunoslikda ekvivalentlik muammosi va uning lingvistik talqini // Zamonaviy filologiya tadqiqotlari. – 2025.
11. Ismatullayeva N. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.
12. Mamatov A. Lingvistika va tarjimashunoslik masalalari. – Toshkent: Tafakkur, 2018.